

УДК 373.8:51

*Зоряна Жигаль, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри музичного мистецтва
факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено теоретичний аспект особистісно орієнтованого музичного навчання і виховання. Проаналізовано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених-педагогів щодо особистісно орієнтованих технологій навчання. Висвітлені принципи та особливості особистісно орієнтованого музичного навчання та виховання.

***Ключові слова:** особистісно орієнтоване музичне навчання та виховання, особистісно орієнтована технологія, особливості та принципи особистісно орієнтованого музичного навчання та виховання.*

Літ. 10.

Постановка проблеми. Суспільна потреба спонукає сучасну школу, її вчителів та педагогів-науковців до пошуку нових педагогічних ідей і технологій, до поширення та запровадження передового педагогічного досвіду. До технологій по підходу до дитини відносяться суб'єкт – об'єктні, суб'єкт-суб'єктні технології, інтерактивні, індивідуальні, особистісно орієнтовані, технології ліберальні (вільного виховання), колективного виховання, технології співробітництва, самовиховання, самоосвіти та ін. Сучасна освіта сьогодні неможлива без звернення до особистості. Пріоритетами сьогодні стають особистісна художньо-творча самореалізація учнів, на що спрямовуються і зміст, і технології навчання і виховання. Саме тому свою наукову розвідку ми спрямували на теоретичне обґрунтування особистісно орієнтованих технологій, які застосовуються в музичному навчанні та вихованні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідея особистісно орієнтованого підходу набула останнім часом статусу важливого методологічного принципу й посідає значне місце в педагогічних та психологічних розвідках. Психолого-педагогічні та дидактичні основи особистісно орієнтованого навчання досліджені вченими Г. Баллом, І. Бех, В. Загвязинським, С. Сисоевою, О. Савченко, В. Кан-Каліком, О.М. Пехотою, І. Підласим, І. Якиманською та ін. В працях цих науковців розкривається сутність особистісного підходу в навчально-виховному процесі, його значення як базової ціннісної орієнтації сучасного педагога.

Теоретичні та методологічні основи особистісно діяльнісного підходу в психології викладено в працях Б. Ананьєва, Л. Віготського, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін., де особистість розглядається як суб'єкт діяльності,

який сам формується у процесі діяльності та у спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісно орієнтована освіта повною мірою торкається проблем естетизації навколишнього середовища, розвитку естетичної культури людини.

В історичному аспекті основи особистісно зорієнтованого навчання були закладені ще давньогрецькими вченими Левкіппом та Демокритом (V ст. до нашої ери), які сповідували індивідуалізацію навчання як освітній принцип і працювали з кожним учнем по окремі програмі. До основоположників теоретичного індивідуального навчання насамперед слід віднести К. Ушинського, який першим серед учених практиків довів, що діти за соєю природою “уже індивідуальні” [8, 235].

Призначення особистісно орієнтованих технологій полягає в тому, щоб підтримувати та розвивати природні якості дитини, індивідуальні здібності; допомагати у становленні її суб'єктності, соціальності, культурної ідентифікації, творчої самореалізації. Особистість дитини є метою, а не засобом досягнення певної цілі, заданої ззовні. На думку Є.В. Бондаревської, особистісно орієнтована освіта “рефлексує природні особливості людини (здатність мислити, відчувати, діяти), її якості як суб'єкта культури (свобода, гуманність, духовність, творчість). Розвиток даних якостей у єдності і складає результат названого типу освіти [1, 18]. “Розробка особистісного підходу, вказує О.М. Пехота – дуже складна теоретична і практична проблема. Її складність зумовлена, перш за все, тією обставиною, що особистість є чи не найскладнішим утворенням у світі і одночасно – суб'єктом перетворення цього світу і самого себе” [6, 28].

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Своєрідність цілей особистісно орієнтованих технологій полягає в орієнтації на якості особистості, її формування та розвиток не за замовленням, а відповідно до її природних здібностей і задатків. При цьому зміст виховної роботи виступає середовищем, у якому відбувається становлення і розвиток особистості вихованця. Йому властива гуманістична спрямованість, звернення до людини, гуманістичні норми.

Аналіз сучасної літератури дозволяє виділити основні ознаки особистісно орієнтованої освіти: головна мета навчання – розвиток особистості учня; особистість виступає як системоутворюючий фактор організації всього освітнього процесу; учні та педагоги є рівноправними суб'єктами освітнього процесу; провідними мотивами особистісно орієнтованої освіти, її ціннісним змістом є саморозвиток і самореалізація всіх суб'єктів навчання.

Психолого-педагогічні дослідження показують, що особистісно орієнтовані виховні технології втілюють у життя ідеї гуманістичної філософії, психології та педагогіки. Вони ставлять у центр усієї шкільної освітньої системи особистість дитини, діяльність якої спрямована на максимальну реалізацію своїх можливостей, на самоактуалізацію. Вона відкрита для сприймання нового досвіду, здатна на свідомий і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях [3, 20].

Саме досягнення особистістю таких властивостей і є головною метою процесу виховання, яка відрізняється від формалізованої передачі вихованцеві соціальних норм у традиційній технології. Особистість дитини у цій технології не тільки суб'єкт, але й суб'єкт пріоритетний; вона є ціллю освітньої системи, а не засобом досягнення будь-якої відволікаючої цілі (такий підхід має місце у авторитарних технологіях).

Найпростішою ланкою, з яких складається особистісно орієнтована технологія є педагогічна ситуація. Це така навчальна ситуація, опинившись в якій дитина повинна шукати сенс, пристосовувати їх до своїх інтересів, побудувати образ чи модель свого життя, вибрати творчий момент, дати критичну оцінку. Таке завдання не можна вирішити тільки на рівні знань та репродукції. Тут немає простих відповідей, рішень та істин. Проживання та вихід з такої ситуації – не минуле та майбутнє учня, а його сучасне.

Особистісно орієнтоване музичне навчання і виховання має забезпечити музичний розвиток та саморозвиток особистості учня виходячи з його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання. Для реалізації в практичній діяльності

особистісно орієнтованих технологій музичного навчання і виховання (ці поняття є нероздільні) потрібно надавати кожному учневі, спираючись на його музичні здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації і суб'єктний досвід, можливість реалізувати себе в музично-пізнавальній діяльності. Учитель музики повинен бути ознайомлений та вміти використовувати на практиці нетрадиційні (специфічні) методи музичного навчання і виховання. Організація музичних занять повинна проходити на основі діалогу, імітаційно-рольових ігор, інсценізації музичного матеріалу, дискусій, творчих завдань. Музичний навчально-виховний матеріал повинен бути різноманітним за характером і стилем, та виявляти зміст об'єктивного досвіду учня. Потрібно створити умови для творчості учнів як в індивідуальній, так і в колективній формах музичної діяльності.

Урок був і залишається основним елементом навчально-виховного процесу, але в системі особистісно орієнтованого музичного навчання і виховання суттєво змінюється його функція, форма організації. Один той самий урок різним дітям дає різний пізнавальний та життєвий досвід. У цьому випадку урок музики підпорядкований виявленню музичного досвіду, сприянню музичному розвитку учнів, вихованню їх музичної культури, оцінному ставленню до змісту музичного матеріалу, який пропонує учитель. У цих умовах змінюється режисура уроку. Учні не просто слухають інформацію вчителя, а постійно співпрацюють з ним у режимі діалогу, висловлюють свої думки, діляться своїми почуттями, розумінням змісту музичного твору, колективно обговорюють його та аналізують, разом приходять до логічних і обґрунтованих висновків.

Під час бесіди про музичне явище чи окремий музичний твір немає правильних і неправильних відповідей. Є різні думки, точки зору, позиції і всі вони цінні, важливі. Учитель приймає їх усі, переконливо спрямовує у логічне, обґрунтоване, професійне, з позиції свого предмета, русло та у відповідності до основної мети заняття. Він не примушує, а переконує дітей у прийнятті певної позиції, виконавської інтерпретації, характеру, темпу, динаміки і т. ін. Учні не просто засвоюють готові зразки, а усвідомлюють, яким чином вони отримані, чому в їх основі лежить той чи інший зміст, розумінню якого сприяє не тільки учитель, а й самі учні, якою мірою твір відповідає особистісно значущим музично-художнім цінностям. Відбувається своєрідний обмін знаннями та досвідом музичного сприйняття,

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

творчої діяльності. Учень у цьому процесі є – активним його учасником, а учитель шукає шляхи до якомога ефективнішого особистісного музичного розвитку дитини. Ставлячись до учня, як до особистості, педагог надає йому змогу саморозвиватися і самореалізовуватися, враховує його нахили, можливості, особливості, музичні здібності. Взаємодія між ними будується на основі єдності позицій і бажань, а не вимушеного спілкування.

Говорячи про особистісно орієнтоване музичне навчання та виховання, необхідно відмітити, що цей процес пов'язаний із активністю, творчою потребою учня у всебічному освоєнні музичного твору, з його емоційним переживанням, оцінкою, творчим самовираженням, співставленням, переосмисленням у відповідності з особистісним внутрішнім досвідом.

Як і кожна наукова технологія, особистісно орієнтована музично-освітня технологія опирається на ряд педагогічних принципів:

- системності, що вимагає розгляду музично-освітнього процесу як цілісної системи послідовного набуття музичних знань, умінь і навичок;

- науковості, який спирається на закономірний зв'язок музичної педагогіки із філософією, фізіологією, психологією, загальною педагогікою, мистецтвознавством, педагогічною творчістю та ін;

- варіативності, що сприяє організації музично-освітнього процесу на основі різноманітності музичного матеріалу, змісту, форм і методів роботи, вибір яких повинен здійснювати учитель музики з урахуванням поставленої мети та педагогічної підтримки кожної дитини;

- усвідомлення індивідуальності учня, його самоцінності та неповторності, сукупності психічних, культурологічних і суто музичних рис;

- диференціації учнів на основі природовідповідності та особистісних відмінностей, пов'язаних із музичним досвідом, інтересами і здібностями кожної дитини;

- гуманізації змісту музичного навчання і виховання;

- історизму, що передбачає аналіз і включення до навчально-виховного процесу елементів історії музично-педагогічної освіти.

Для реалізації особистісно орієнтованого музичного навчання і виховання є доречним використання наступних форм та прийомів: заохочення, музично-дидактичні ігри, створення проблемної ситуації, виконання музично-творчих завдань, створення яскравих образно-наочних уявлень, спонукання до пошуку альтернативного рішення, створення ситуації успіху, взаємодопомоги та ін.

Моделлю особистісно орієнтованого підходу до дитини є методична система Марії Монтессорі. В її основі лежить ідея про самостійну організацію життя дитини, це робить її особистісно орієнтованою.

Марія Монтессорі (1870 – 1952) була переконана в тому, що виховання є вкрай індивідуальним і має своїм об'єктом, насамперед, життя окремої дитини, її саморозвиток. У своїх працях вона висунула вимогу про невтручання педагога у процес природного росту і духовного розвитку дитини. Завдання вихователя вона вбачала у створенні умов, які відповідали б потребам дитини, допомагали виявляти її запити та сприяли самовихованню і самонавчанню. Новаторство системи Монтессорі найповніше виявилось в урахуванні сенситивних періодів розвитку дитини. На її думку, кожна психологічна функція і здібність має оптимальний період свого формування і якщо цей час втрачено – відповідні нахили розвиваються важче і неефективно.

Процес музичного виховання дитини М. Монтессорі поділяла на три етапи: перший – розвиток уваги до звуків, що оточують дитину; другий – виявлення та закріплення метроритмічного сприймання музики; третій – формування мелодичного і гармонічного слуху.

Методика Марії Монтессорі це модель особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання, основними провідними положеннями якої є: вільне виховання; індивідуальність; спостереження за дитиною.

Особистісно орієнтованим технологіям властива гуманістична і психологічна спрямованість. До різновидів особисто орієнтованого навчання можна віднести вальдорфську педагогіку, що є втіленням ідей гуманістичної педагогіки. Її автор – німецький філософ Рудольф Штайнер поставив своїм завданням формування особистості як цілісної єдності. Це система самопізнання, саморозвитку індивідуальності при партнерстві з учителем у двоєдності чуттєвого і надчуттєвого досвіду, духу, душі, тіла. Розглядаємо її як особистісно орієнтовану, тому що вона на пряму зв'язана з врахуванням пізнавальних і творчих здібностей учнів, їх оцінкою і спробою вибудувати траєкторію розвитку особистості.

Вчення про індивідуальність людини, основні компоненти якої тіло, душа і дух лежать в основі вальдорфської педагогіки. Р. Штейнер писав про 4 могутні галузі цивілізації – пізнання, мистецтво, релігію і моральність, які можуть гармонійно поєднуватися в одному корені – людському “Я”. Це “Я” виступає у трьох головних функціях

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

людської душі – волі, почуття та мислення, які перебувають у стані безперервного руху. Головне завдання вальдорфської педагогіки – допомогти дитині її духовному самовизначенні, створити умови для розвитку та закріплення її індивідуальності. Дитина – громадянин трьох світів: матеріального, душевного і духовного. Її “Я” – це мікрокосмос, який усією своєю істотою пов’язаний з мікрокосмосом. Їй потрібна допомога в досягненні духовного, яке надходить у вічній істині, добрі, любові. І тому педагог вальдорфської педагогіки прагне зрозуміти кожну дитину, розібратися в її темпераменті, можливостях.

У вальдорфській школі значна увага приділяється предметам художньо-естетичного циклу. У зв’язку з цим, один із головних методів навчання і виховання є образний виклад матеріалу на будь-якому занятті. Дітей вчать образно мислити, співпереживати, тобто включають у процес пізнання уявлення, фантазію, почуття людини. Особливо важливо те, що учитель викладає матеріал не рецептивним, а продуктивним методом, тобто, не дає готових визначень та рецептів, а пропонує дитині самій знайти правильне рішення та осягнути нове.

На основі вишевикладеного можна виділити особливості особистісно орієнтованого музичного навчання і виховання:

- музично-освітній процес будується на основі діалогу учня та вчителя, який спрямовано на спільне конструювання уроку музики чи позакласного виховного заходу;

- засади особистісного музичного навчання і виховання складають індивідуальний підхід до учнів, врахування їх інтересів, здібностей;

- основою організації особистісно орієнтованої музичної освіти є творчість, актуалізація життєвого досвіду учня;

- враховується індивідуальна вибірковість учня щодо виду, змісту і форми музичної діяльності, а також прагнення самостійно використовувати отримані музичні знання, уміння і навички, в тому числі й поза навчальним процесом.

Висновки. Сучасне суспільство потребує участі у музично-освітньому процесі творчого

педагога-музиканта, який чітко уявляє ціль своєї діяльності, створює умови для розвитку учня, підтримує його і розвивається сам. Навчання особистісного спрямування позитивно відзначається на музичному розвитку дітей, тому що вимагає позитивного ставлення не тільки до успіхів учня, а й до його бажання виразити свої почуття, погляди, творчі наміри.

Використання особистісно орієнтованих технологій музичного навчання та виховання сприяють активному стимулюванню учнів до музичного саморозвитку та самовираженню в сучасній та майбутній життєдіяльності.

1. Бондаревська Е.В. *Смыслы и стратегия личностно-ориентированного воспитания* / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 2001. – №1.

2. Горбенко С.С. *Історія гуманізації музичної освіти. Навчальний посібник* / С.С. Горбенко – м. Кам'янець-Подільський: видавець ПП Зволейко Д.П., 2007. – 348 с.

3. Малихіна О. *Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність* / О. Малихіна // Рідна школа. – 2002. – №10.

4. *Мысли про эстетику // Витягнутые педагогические технологии* / Сост. Г.В. Кабаева, В.С. Кукушин. – Ростов н/Д: Пегаз, 1999. – 273 с.

5. Нісімчук А.С. *Сучасні педагогічні технології* / А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, О.Т. Шпак. – К., 2002.

6. *Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х т. / [Гл. ред. В.В. Давыдов]. – Т. 2. – М., 1999. – 625 с.*

7. Селевко Г.К. *Опыт системного анализа современных педагогических систем* / Г.К. Селевко // Школьные технологии. – 1996. – №6.

8. *Современные концепции эстетического воспитания* / Отв. ред. Н.И. Киященко. – М., 1998. – 313 с.

9. Химинець В.В. *Інноваційна освітня діяльність* / В.В. Химинець. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2007. – 364 с.

10. Шепеленко Д.А. *Эстетическое развитие личности и его роль в гуманизации школы* / Д.А. Шепеленко // Тезисы докладов и сообщений. – Новочеркасск: Изд-во НГМА, 1998. – С. 105 – 112.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2012

*“Я пісня – це душа. З усіх потреб потреба. Лиш пісня в серці ширить межі неба.
На крилах сонця сяйво їй лиша. Чим глибша пісня, тим яснійш душа”.*

Іван Драч
український поет

